

MILJEVCI OD 1710. DO 1900. GODINE

Davor Gaurina

Miljevci su skup sela smještenih između rijeka Krke i Čikole te planine Promine. Stanovnici ovih sela uglavnom su potomci stanovništva koje je nakon Kandijskog rata (1647. -1669.) bilo pobjeglo na Venecijanski teritorij (ostaci šibenskog distrikta) i doseljenih Morlaka (Vlaha) koji su napučili ovaj prostor za vrijeme Morejskog rata (1683.-1699.). Novodoseljeno stanovništvo dobilo je zemlju na plodouživanje uz obaveze: obrađivanje, vojnu službu i plaćanje 1/10 poljoprivrednih prinosa. Zemlju i obaveze nasljeđivali su isključivo muški potomci. Oko 1750. g. pojavila se potreba za revizijom zemljišnih investitura i to na način da svaka obitelj zaista i dobije do tada zajamčena dva padovanska kanpa po glavi. Gospodarske prilike i uvjeti života na Miljevcima u 18. i 19. stoljeću nisu bile povoljne. Razloge za to treba tražiti u dugotrajnom ratnom razdoblju od sedamdesetak godina u kojem je jako nazadovalo stočarstvo, a osobito poljoprivreda zbog velikih migracija stanovništva i šteta koje su nanosile razne vojne i paravojne formacije. Kraj Venecije te Prva austrijska uprava (1797.-1806.) pa Francuska uprava (1806.-1813.) i Druga Austrijska uprava ne donose puno novosti u životu Miljevačkih sela.

Miljevci su skup sela smještenih između rijeka Krke i Čikole te planine Promine. Po legendi, ime su dobili prema Miljevi kćerki gospodara grada (utvrde) Bogočina, kneza Andrije i žene mu Čike. Ta nesretna djevojka se utopila u Poljšici koja se od tada zove Čikola. Miljevci se sastoje od osam sela (sedam

katoličkih i jedno pravoslavno) i sljedećih prezimena: **Drinovci** (Bačić, Ivić, Kozić, Dević, Stipanđija, Škeljo, Skelin, Tetlo, Mazalin); **Brištane** (Bačić, Benković, Deronja, Gverić, Jurašin, Kisić, Malenica, Novak, Perišić, Pilić, Pletikosa, Runić, Samac, Samodol, Sušić, Šostera); **Bogatić** (Duilo, Galić, Mamut, Mazalin); **Karalić** (Dželalija, Karlo, Stojanović, Vatavuk); **Širitovci** (Bubalo, Grabić, Lovrić, Malenica, Perčin, Skelin, Sunko, Vatavuk, Vlaić, Vranjković); **Kaočine** (Bašić, Ivić, Kulušić, Lovrić, Malenica, Sulje, Šarac, Vlaić); **Ključ** (Čipčić, Dželalija Kulušić, Malenica, Skelin, Tetlo, Višić, Vukorepa) i **Nos-Kalik** (Zeljak, Kalik i Skočić).¹

Stanovnici ovih sela uglavnom su potomci stanovništva koje je nakon Kandijskog rata (1647. -1669.) bilo pobjeglo na Venecijanski teritorij (ostaci šibenskog distrikta) i doseljenih Morlaka (Vlaha) koji su napučili ovaj prostor za vrijeme Morejskog rata (1683. – 1699.). Morlačko stanovništvo je došlo pod vodstvom franjevac iz BiH i u dogovoru s Venecijom. Oslobođanje od Turaka bilo je istodobno i zauzimanje zemljišnih posjeda od strane novih doseljenika, a pod vodstvom seoskih zapovjednika (harambaša). Venecijanska vlast (generalni providur Dalmacije) uglavnom je ozakonio faktično stanje odmah nakon prvog smirivanja stanja. Novodoseljeno stanovništvo dobilo je zemlju na plodouživanje uz obaveze: obrađivanje, vojnu službu i plaćanje 1/10 poljoprivrednih prinosa. Zemlju i obaveze nasljeđivali su isključivo muški potomci. Ako zemlju ne bi obrađivao dvije godine ili ne bi plaćao porez, seljak je gubio posjed. Žene (udovice) samo su iznimno dobivale posjed, ako su mogle zadovoljiti navedene uvjete. Navedeni uvjeti važili su na cijelom prostoru *Nove Stečevine* (*Acquisto Nuovo*) pa dakako i u Miljevcima.

Organizacija venecijanske vlasti poštovala je lokalnu samoupravu na čelu sa seoskim starješinama i sucima, njima su bili nadređeni drniški serdar i guvernatur, a njima opet šibenski knez i kninski providur, a svima generalni (opći) providur iz Zadra. Zaslužni pojedinci dobili su puno više od zajamčenog minimuma zemlje i uz to razne druge privilegije. Tako je npr. postalo gotovo pravilo da sinovi dužnosnika preuzimaju očevu dužnost.²

Već 1709. g. zaslugom Cosme Faventinija uređeni su posjedovni odnosi u miljevačkim selima Brištane i Ključ.³ Primjer funkcioniranja (subordinacije) mletačke vlasti imamo iz perioda tzv. Malog rata. Miljevački harambaša Pavao Ivić (visovački prokurator) je 14. rujna 1713. g. po zapovijedi vojničkog časnika Spaara odveo u Drniš 105 konja drva i 1152 panja.⁴

1 Glavni razlog za to smanjenje broja stanovnika je epidemija "španjolice" od koje je 145 Miljevačana 1889. godine, a godinu dana kasnije 154 osobe. Najviše je umrlo Bačića (29), Ivića i Samodola po 25, a Puljića, Skelina, Sušića i Stojanovića po 9 osoba; Nikola Adžija, Rukopis, Gradski muzej Drniš.

2 Mirela Slukan-Altić, Komparativna analiza kulturnog pejzaža ruralnih naselja Mletačke i Habsburške krajine, *Triplex confinium* (1500.-1800.): Ekohistorija, str. 73.

3 Lovorka Čoralić, Agrarno-proizvodni odnosi na području kninskog distrikta potkraj 18. i na početku 19. stoljeća, Kninski zbornik, Zagreb 1993., str. 170.

4 Fra. Josip-Ante Soldo, Samostan Majke od milosti na Visovcu, zbornik Kačić, Split 1969., str. 178.

Nakon konačnog protjerivanja Turaka iz Dalmacije 1718. g. počinje dugotrajni mir i zaživljava redovna Mletačka uprava. Slabo razvijena poljoprivreda i nedostatak vode (samo u Brištanima postoji izvor, a u ostalim selima bilo je malo seoskih bunara) bili su uzroci čestim gladnim godinama. Zbog svega toga seljaci su postajali žrtve lihvara i pohlepnih zakupaca poreza, a to je onda dovodilo do česte pojave – hajdučije.

Osobito gladne godine su bile 1715.-1716. Već tada počinje iseljavanje stanovništva u Slavoniju, pa čak i Ugarsku. Druga velika glad poznata je u godinama 1732. i 1733. nakon velike kuge koja je pokosila cijeli drniški kraj 1731. g. Zbog smanjivanja broja stanovnika, ograničenog kretanja ljudi i robe, glad je poprimila apokaliptične razmjere. Koliki je bio očaj naroda ilustrira podatak da je samostan Visovac 1733. g. u Zadru založio sve crkveno srebro za 600 cekina čime je u dva navrata kupovano narodu brašno i kruh da ne bi poumirali od gladi.

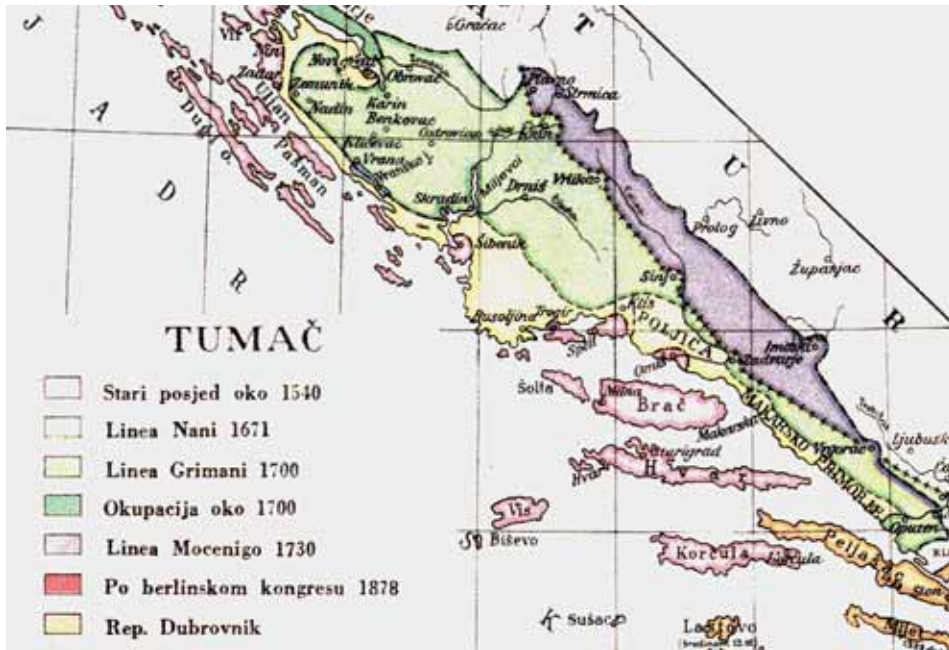
Daljnje sređivanje imovinsko-pravnih odnosa u ovom kraju možemo zahvaliti Petru Ciganiu koji je u razdoblju od 1735. do 1737. godine sredio posjedovne odnose i u ostalim miljevačkim selima. Ipak oko 1750. g. pojavila se potreba za revizijom zemljišnih investitura. Rezultat te potrebe je tzv. Grimanijev zakon donesen 25. travnja 1756. godine za Kninsku krajinu. Zakonom je predviđeno da svaka obitelj zaista i dobije do tada zajamčena 2 padovanska kanpa (7300 m²) po muškom članu obitelji. Ostalim obiteljima koje su imale nelegalni višak zemlje, posjed je smanjen. Opća obaveza za sve posjednike bila je: posaditi na svakom kanpu zemlje po četiri masline, murve, bajama, kestena, oraha, šljive ili višnje maraske; gajenje lana ili konoplje; držanje pčela; sadnja luka (kapule) i češnjaka. U cilju promicanja spomenutih kultura država se na dvadeset godina odrekla poreza. Bogatije obitelji morale su držati jednoga konja za potrebe države. Zakon također regulira i kolonatske odnose (unajmljivanje privatne zemlje za obradu od primarnih korisnika) i zabranjuje zloupotrebu položaja i zabranu pljenidbe oračić volova i drugih prijeko potrebnih stvari za uzdržavanje posjeda. U zakonu se posebna pažnja posvećuje seoskim bunarima i putovima.⁶

Kontinuirano kretanje broja stanovnika možemo pratiti od 1765. g. kada je na Miljevcima po fratarskim popisima bilo 150 katoličkih i tri pravoslavne obitelji. Ako je prosječna obitelj brojila pet članova, što je slučaj dvadesetak godina kasnije, onda je na Miljevcima živjelo 825 stanovnika navedene godine.

Godine 1786. u župi je živjelo 187 obitelji i 1012 stanovnika. Podijeljeno po selima: Drinovci -36 obitelji i 176 stanovnika; Brištani -36 obitelji i 204 stanovnika; Karalić - 26 obitelji i 139 stanovnika; Širitovci – 37 obitelji i 202 stanovnika; Ključ – 52 obitelji i 291 stanovnik. Sljedeći popis iz 1798. g. pokazuje povećanje

5 Fra Stipan Zlatović, Franovci Države presvetog Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji u Dalmaciji, Zaostrog, str 229.

6 Fra Josip Ante Soldo, Grimanijev zakon, Zagreb 2005., str.78.

Karta širenja Venecije u ratovima protiv Turskog Carstva.
(Zelenom bojom je prikazana Nova Stečevina)

broja stanovnika na 1122 . Tada su Donji Brištani imali 92 stanovnika, Gornji Brištani - 149, Bogetić – 71, Karalić – 82, Širitovci – 186, Kaočine 150, Ključ – 197, Drinovci – 195.⁷

Kraj venecijanske uprave 1797. godine ne donosi osobite promjene na ovom prostoru jer u periodu Prve Austrijske uprave vlast nije uspjela ni zaživotiti, pa tako ni promjena posjedovnih odnosa. Godina 1806. kada francuski generali Lauriston i Molitor zauzimaju cijelu Dalmaciju donosi promjene koje značajnije utječu na život stanovništva. Francuzi odmah počinju s novačenjem za daljnje osvajačke ratove po Europi i prisilnim javnim radovima npr. izgradnja puta preko Roškog slapa na relaciji Split - Zadar. Velike promjene dogodile su se i u posjedovnim odnosima jer je seljak postao vlasnikom zemlje, iako je i dalje plaćao desetinu. Za vrijeme Francuza počinje se sa sadnjom krumpira, iako se ta kultura ustalila tek sredinom 19. st. Značajna je civilizacijska stečevina odvajanje sudstva od uprave što je tekovina Francuske revolucije. Veliki nered Francuzi su unijeli u narod uvođenjem izravnih i neizravnih poreza i svojim od-

⁷ Fra Ante Čavka, Povijest Drišne krajine (zbornik); Fra Stanko Bačić, Uloga Visovačkih franjevaca u Driškoj krajini od XVI. stoljeća do 1830. godine, str.262. Split 1995.

nosom prema svećenstvu, naročito namjerom da isele fratre s Visovca i da na njemu postave skladište streljiva.

Napoleonovim porazom u Rusiji i zauzimanjem ovih krajeva od Austrije krajem 1813. godine počinje dugogodišnje doba mira za vrijeme Austrije odnosno Austro-Ugarske (od 1867. g.) do kraja Prvoga svjetskog rata. Gospodarske prilike i uvjeti života na Miljevcima u 18. i 19. stoljeću bili su nepovoljni. Razloge za to treba tražiti u dugotrajnom ratnom periodu od sedamdesetak godina (oslobođenje od Turaka) u kojem je jako nazadovalo stočarstvo, a osobito poljoprivreda zbog velikih migracija stanovništva i šteta koje su nanosile razne vojne i paravojne formacije. Stanovništvo je uglavnom bilo orijentirano na uzgoj ovaca jer su one dobro podnosile oskudne prilike uzgoja i nisu bile oporezivane od mletačke vlasti kao poljoprivredni proizvodi. Osim ovaca uzgajale su se i druge životinje i to goveda, konji (u znatno manjoj mjeri) i domaća perad, a svinje vrlo slabo jer nije bilo dovoljno hrane ni za ljude. Prodajom drva i viškovima u uzgoju stoke (od jaja i peradi do janjaca) seljaci su kupovali ono što im je bilo nužno. Seoske potrebe su bile vrlo skromne jer su im domaćinstva bila organizirana kao samodostatna (odjeću su sami pravili od vune svojih ovaca) pa se kupovalo samo najnužnije npr. sol, poljoprivredne alatke koje se nisu mogle napraviti u kućanstvu i nakit za djevojke.

Poljoprivredni prinosi korišteni su za osobnu prehranu i vrlo često nisu bili dostatni za potrebe stanovništva. Od žitarica sijao se ječam, pir, raž, pšenica i proso. Glavna hrana Miljevcana (i cijele drniške okolice) toga doba, bio je kruh od ječma, pira, raži ili pšenice. Vrlo često kruh se pravio od miješanog brašna (napolica). Uz kruh jelo se mlijeko (kao sir, maslo, svježe i kiselo mlijeko) i razno zelenje. Svježe ili dimljeno meso jelo se u svečanim prigodama, na sedmini ili u vrijeme velikih poljskih radova. Vinogradarstvo je također bilo relativno dobro razvijeno, a vlasti su poticale uzgoj masline i murve. Zanimljivo je da se do kraja Venecije ne spominje uzgoj kukuruza i krumpira.

Poljoprivreda na Miljevcima, kao i u ostatku drniškog kraja, nije se osobito razvijala. Slabo se gnojilo i vodilo računa o plodoredu. I dalje se oralo uglavnom drvenim plugom (odnosno ralicom ili suplužicom) na kojem je metalni dio bio samo lemeš, u koji su bili upregnuti slabi domaći volovi lakši od 500 kg. Takav plug je zapravo samo grebao zemlju brazdom 5-6 cm. Samo bogataši su nabavili željezne plugove.

Žito se sijalo ručno, zatim bi se zatrpavalo drljačom koja se sastojala od granja povezanog vrbovom šibom i vezanih za drvo položeno poprijeko. Žnjelo se srpom ili kosilo kosom, a od slame se zrno odvajala na gumnu (od zbijene ilovače) mlaćenjem štapom koji se zvao *cip* ili češće konjima (vršidba). Prvo bi konji vezani za stup u sredini gazili snopove, pa kada bi se odvojila slama žito se *vijalo* (bacalo u vjetar) da se odvoji pljeva. Mljevenje žita najčešće se obavljalo u vodenicama na Roškom slapu koje su uzimale značajan *ujam* (dio od samljevenog). Od poljoprivrednih alata još se vrlo često koristio *lašun ili mašlin*

Pietro Santini: ZEMLJOVID SREDNJE DALMACIJE, detalj,
Venecija 1780. godine (Povijesni arhiv Zadar)

Pietro Santini: ZEMLJOVID SREDNJE DALMACIJE, Venecija 1780. godine, detalj

(kojim se krčilo novo obradivo zemljište) *motika, malj, poluga, čekić* i *kosir*, za košenje trave služila je *kosa*.⁸

Tijekom 19. stoljeća počinje se sijati kukuruz koji se obrađivao s puno više pažnje, ali u potpunosti ručno, motikom i čišćenjem od korova. Zreli kukuruz

⁸ Nataša Baijić, Blago Hrvatske iz arhiva mapa za Istru i Dalmaciju (zbornik); N. B., Drniš u katastru prve polovice XIX. stoljeća, str. 63-75.

Pietro Santini: ZEMLJOVID SREDNJE DALMACIJE, Venecija 1780. godine, detalj

se žeo srpom i dopremao na gumno gdje bi se *komušao* (odvajanje klipa), a kasnije se mlatio dugim mlatilom.

Duhan se najkasnije počeo saditi i to pod strogom državnom kontrolom. Naime, moralo se posaditi minimalno 2000 komada (struka) i prodavati ga državi po propisanim cijenama. Proizvodnja duhana bila je još najmukotrnija jer je uz veliki fizički rad (okopavanje) zahtijevao i zalijevanje vodom koje je

uvijek nedostajalo. Ubrani duhan je trebalo odvajati i sušiti što se opet radilo ručno i u neadekvatnim prostorima. Takve mjere zapravo su poticale nelegalnu trgovinu (šverc) duhana koji se na crnom tržištu mogao prodati skuplje od propisane cijene.

Stoka je i dalje bila domaće pasmine i slabo hranjena što je rezultiralo slabim prinosima (mlijekom, vunom, mesom) i čestim ugibanjem većeg broja životinja.⁹

Sljedeći popis iz 1823. godine pokazuje neveliko povećanje stanovništva za samo 78 osoba, odnosno na Miljevcima je tada živjelo 1200 stanovnika. Razloge vjerojatno treba tražiti u Napoleonskim ratovima i oskudnim uvjetima života. Po podacima iz 1830. godine u Bogtićima i Karaliću je živjela -201 osoba, Širitovcima -269, Kaočinama -200, Drinovcima - 241, Nos-Kaliku - 104, Ključu - 211 i Brištanima 259 stanovnika.

Zanimljiv je podatak stanje stočnog fonda te 1830. godine. Tako je u Bogtićima i Karalicu bilo 1200 ovaca, 15 konja, 94 komada goveda (2 bika, 80 muznih krava i 13 volova) i 13 svinja; Širitovci su imali 280 ovaca, 10 konja, 22 magarca, 65 goveda (1 bik, 50 muznih krava i 14 volova), 10 magaraca i 19 svinja; Kaočine su imale 880 ovaca, 87 goveda (1 bik, 72 muzne krave i 14 volova), 25 magaraca, 10 konja i 10 svinja; Drinovci i Nos-Kalik imali su 1100 ovaca, 137 goveda (4 bika, 104 krava i 32 volova), 33 konja, 12 magaradi i 10 svinja; Ključ je imao 1510 ovaca, 185 goveda (5 bikova, 140 krava i 40 volova), 57 konja, 23 magarca i 50 svinja; Brištane su imale 440 ovaca, 174 goveda (4 bika, 130 krava i 40 volova, 57 konja, 20 magaraca i 28 svinja.¹⁰

Najveći broj stanovnika (u 19. stoljeću) Miljevci su imali 1857. godine i to 2773 stanovnika. Tada su Drinovci imali 592 stanovnika, Brištane - 485, Širitovci - 468, Ključ - 418, Kaočine - 414, Bogatić - 216 i Karalić - 180 stanovnika.¹¹

Unaprjeđenjem stočarstva i poljoprivrede bavila se državna i općinska vlast, pa je tako 1869. godine u Drnišu osnovan Poljodjelski odbor koji je imao za cilj popravljane pasmina ovaca i goveda, ali i unaprjeđenje voćarstva i uopće popravljana sjemena biljaka što je trebalo rezultirati povećanim prinosima. Povećanje broja stanovnika, česte suše i slaba ljetina doveli su do čestih nestašica hrane i gladi i to gotovo svakih nekoliko godina.

Osim toga, nedostatak vode prisiljavao je stanovništvo da pije nečistu vodu što je uzrokovalo česte bolesti (groznica, tifus, šarlah, difterija i ospice), a to je onda rezultiralo velikim brojem umrlih, pogotovo djece. Ovako loši uvjeti rezultirali su iseljavanjem stanovništva, najprije u Banat i Slavoniju (od 1865. g.), a kasnije i u Ameriku.¹²

9 Dalmacija iz djela Austro-Ugarska monarhija, Naklada F. Maršića, Split 1892, str. 163-188.

10 HAZ, Razni spisi namjesništva, sv. 21.

11 Stanovništvo 1857.- 1961. po naseljima i dijelovima naselja Split, Republički zavod za statistiku SRH, Zagreb 1964., str. 57-60.

12 Fra Ante Čavka, Povijest Drniške krajine (zbornik); Fra Karlo Kosor, Drniš pod Venecijom, Split 1955., str. 234-240.

Zbog toga se stanovništvo Miljevaca do 1869. g. smanjilo za više od 750 stanovnika. Tada je u svim selima bilo 2016 stanovnika. Od toga u Drinovcima - 462, Brištanima - 376, Širitovcima - 328, Ključu - 266, Kaočinama - 254, Bogatiću - 204, Karaliću - 126.

Značajan događaj za Miljevce bio je otvorenje pučke škole u Drinovcima 1873./1874. godine u kući Mazalin. Prvi učitelj bio je Marko Franić, a nadzornik mu je bi drniški župnik i dekan. Školske godine 1875./1876. učitelj je bio Šimun Fabbrio. Škola, nažalost nije imala sreće s učiteljem, pa je tako 1878. godine drinovački učitelj otpušten zbog lošeg rada. Problemi tu nisu prestali, pa se već početkom 1880. godine miljevački župnik žalio da škola ne radi četiri mjeseca. Izgleda da je škola ipak nastavila s radom sljedećih godina, ali u skućenom prostoru. Iako je Jela Mazalin ponudila da će osobnim sredstvima sagraditi školsku zgradu, škola nije radila 1884.-1886. godine. Kasnije je škola ipak radila jer imamo podatak da joj je 1906. godine opet prijetilo zatvaranje. Ovakvo stanje na Miljevcima rezultat je nebrige općinskoga školskog vijeća, a to potvrđuje i podatak da je drniška općina po broju škola bila posljednja u Dalmaciji.

Za cijeli drniški kraj vrlo važno je djelovanje nadšumara Nikole Vežića koji je od 1877. godine u Drnišu i okolici vrlo predano radio na pošumljavanju goleti i sadnji bajama, višnje maraske i kestena.¹³

Po sljedećem popisu iz 1880. godine Miljevci bilježe lagani porast broja stanovnika. Sedam sela imalo je 2141 stanovnika. Pojedinačno, u Drinovcima - 540, Širitovcima - 381, Brištanima - 339, Ključu - 299, Kaočinama - 263, Bogatiću - 188 i Karaliću 131 stanovnika. Najveća pošast zahvatila je Miljevce 1887. godine kada je dvadesetak ljudi bilo zaraženo ospicama. Zaraza je vjerojatno izazvana pijenjem prljave vode jer je bila velika suša. Kakvi su bili razmjeri žeđi govori podatak da šest sela ("kapitanija") na Miljevcima nije imalo vode. Iako su bogataši Skelini bili zakupili kopanje bunara u Drinovcima to nisu napravili, ali su zato mnoge obitelji učinili svojim kmetovima jer su im zbog malog duga preoteli imanje. Po sljedećem popisu iz 1890. godine vidimo opet smanjenje broja stanovnika i to oko 170 stanovnika, odnosno tada je na Miljevcima ukupno živjelo 1969 stanovnika. Pojedinačno, u Širitovcima - 399, Brištanima - 341, Drinovcima - 336, Kaočinama - 288, Ključu - 248, Bogatiću - 220 i Karaliću 139 stanovnika. Kraj stoljeća (1900. g.) Miljevci su dočekali s 2284 stanovnika. Pojedinačno, Širitovci - 442, Drinovci - 431, Brištane - 416, Kaočine - 363, Ključ - 262, Bogatić - 216, Karalić - 154 stanovnika.¹⁴

¹³ Fra Karlo Kosor, Drniš u ogledalu tiska za hrvatskoga Narodnog preporoda u Dalmaciji (1860. - 1921.), separat zbornika Kačić, Split 1976., str.100.

¹⁴ Isto kao 14, str. 79.-82.